

ארץ-ישראל: ישראל והערבים

רב-שיח — מושב שני

מ. ח. עמישי

הערביים שנלחמו בנו. וחשוב לנו אפוא להשיב לעצ-
מנו על טענה זו.

אילן: אבל אם בנושא הקודם ראיית-עצמנו
בלבד היא הקובעת, בנושא דיונונו עתה אין ראייה
זו אלא צד אחד של המטבע. יש צד-ראייה אחר, כי
יש צד-נוגע אחר, ולו ראייה משלו על הארץ, על
עצמו בה ועלינו בה.

הימן: ודאי שיש כאן התנגשות של נגיעה ושל
ראייה כאחת. אך יש בכל זאת להבחין בין ראשונה
לשנייה. בהתנגשות אינטרסים יש רק שתי אפשרויות-
מוצא: מוצא ההכרעה בכוח ומוצא הפשרה, שאף
היא מיוסדת, בסופו של דבר, בכוח, היינו במקבילית-
הכוחות של שני הצדדים. ואילו בהתנגשות בראייה
ההכרעה היא לא בבין שני הצדדים, שהרי כל ראייה
מעוגנת בחשבון נפשו-ועולמו של כל צד, במערך
הנפש כבמטען העבר ומשקל ההווה ושאיפות העתיד
שלו, וחוקים כאן היסודות הקבועים, הבלתי-משתנים.
ההכרעה כאן היא אפוא בכל צד בפני עצמו: באיזו
מידה הוא רואה את זכות עמידתו בהתנגשות זו,
באיזו מידה הוא בטוח בצדקת ראייתו — צדקה במונח
הנכונות ההיסטורית והזכאות המוסרית כאחת.

גוריון: ודאי שנצטרך עוד לשוב ולהיזקק גם
לצד-הראייה האחר. אבל קודם ניוקק-נא לצד הראייה
שלנו, ועד כמה — כפי שאמרת — אנו בטוחים בצד-
קת ראייתנו זו.

בן-ציון: קודם-כל ראוי לקבוע את העובדה
ההיסטורית, שלא רק דבק העם היהודי בכל דורותיו
ותפוצותיו בארץ ישראל, אלא שהיישוב היהודי לא
פסק מעולם מארץ-ישראל, על אף כל הגזירות וה-
מניעות.

גוריון: אינני בטוח בצדקת הטעון הזה. יהר-
דים ישבו גם בביאליסטוק ובקאזאבלאנקה. ולבד

בן-ציון: במושב הקודם דובר הרבה על ערך
המקום במעמדו של עם במערך האנושי-היסטורי,
וברוח זו נתפסה שיבת ציון שלנו. ראוי לנו עתה
לייחד את הדיון לנקודת המקום ממש: ארץ-ישראל,
יחסנו אליה, עמידתנו בה וזכות עמידתנו בה, על
כל הכרוך בכך ביחסי חוץ וביחסי פנים כאחד.

דורון: לא זו בלבד. כל מה שנאמר וגלמד
והוסק בדיון הראשון על העצמיות היהודית, שורשה
ומהותה, מתקשר לשיבתנו לארץ ישראל. אינני מצויר
לי עניין זה של היות-בזמן וכל הכרוך בה שיהא בעל
משמעות ליהודי היושב בחוץ-לארץ, כמיעוט, ניכר
או שאינו ניכר, בתוך רוב הקובע גורל עצמו —
וגורל המיעוט בו — על-פי דרכו וטבעו. ובכן, הגיע
הזמן שגדון בשיבה זו כשלעצמה, טיבה ומשמעה.

גוריון: וגם זכותה, כלומר, מה זכותנו לשוב
לארץ זו, שיצאה מרשותנו ואנו מתחומה כלפני
אלפים שנה, ולתבוע אותה לעצמנו ולעצמאותנו.
אילן: אמנם כן, הבאנו במושב הקודם את דברי
ר' יצחק, שמביא רש"י בפתחת פירושו לתורה.
כדאי שנרד קצת ממרחקי הזמנים' ההם אל טענות
"אומות העולם" בימינו, אל טענות האומות הערביות
כנגד זכותנו כיום על ארץ-ישראל, על עצמאותנו
ורכיבותנו בה.

דורון: ודאי שבדיון על ארץ ישראל חובה
והכרח לנו להיזקק לטענות אלה. אבל אני מציע,
שכשם שבמושב הראשון דיברנו עם עצמנו על
עצמנו, אף עתה ננסה קודם לדבר על עצמנו, על
ראייתנו אנו את הארץ, את קשרנו בה ואת שייכותה
לנו, לאמור: מה היא ארץ-ישראל לנו, לעם היהודי,
להיסטוריה היהודית, מה היתה ומה הווה היא לנו.

גוריון: רבים בימינו ובתוכנו היצחקים הטו-
ענים בשם "אומות העולם" של ימינו: לסטים אתם,
שכבשתם ארץ שבעה גויים — הם שבעת הגויים

הכלל כולו. אין ויקינגים שתובעים את אנגליה ואינדי-
יאנים שתובעים את מונטריאול. זה מקרה אחד ויחיד
שעם טוען שאינו יכול לחיות בלי הארץ הזאת. ועם
זה הוא היחיד במזרח התיכון המדבר באותה לשון,
דבק באותה אמונה וחי לאורה של אותה שאיפה
ורציפות רוחנית שבהן דיברו, האמינו וחינו אבותינו
לפני אלפי שנים בשבתם בארץ ובגלותם ממנה. אין
עם אחר מאז שנת 132 לסה"נ הדומה לנו מבחינה
זו. כעשרים ושתיים אימפריות ותרבויות עלו ונעלמו
מאופק הציויליזאציה במשך התקופה שהעם הקטן
הזה מתקיים. איך אפשר להחיל על המקרה הזה
כללי היסטוריה רגילים? *

דורון: כשאנו טוענים טענת זכות היסטורית
של עם ישראל על ארץ ישראל אין הכוונה לעובדה
ההיסטורית גרידא, שפעם, בימי קדם, היתה ארץ-
ישראל ארצו של עם ישראל, הוא היה עם הארץ
הזאת וריבונה. הכוונה לכל העבר ההיסטורי שמאחר-
רינו מאז ועד היום. כל ההיסטוריה שלנו מעידה
ומכריזה על זכות זו שלנו. העם היהודי באשר ישב
היה עם הארץ הזאת, באשר ישב התפלל לרוח ולגשם
ולטל לפי עונות-השנה שלה, לא לפי העונות של
ארץ מגוריו. ילד יהודי שנתחנך על החומש חי ממש
באווירה של ארץ ישראל ונופיה מוחשיים היו לו
יותר מנופי סביבתו. ובאשר ישב היהודי נראתה לו
ישיבתו ישיבת עראי, עד שיבתו לארצו שלו. זה
חיזיון שאין אח לו בהיסטוריה. עם שלם (לא יחידים
וקבוצות של יחידים) יושב במקום אחד דבק במקום
אחר כארצו-שלו. אכן, אי אפשר, כמאמר ד"ר הרצוג,
למוד חיזיון זה — ובכללו זכותו של עם ישראל בארץ
ישראל — באמת-מידה היסטורית רגילה.

גוריון: זה צד אחד במטבע החיזיון המופלא
הזה. יש להוסיף ולומר: שום ארץ מארצות עולם לא
הולידה דבקות כזו אליה בשום עם מן העמים. אם
כן, כשם שאין למוד את הצד האחד של מטבע החיזיון
הזה באמת-מידה היסטורית רגילה, כך אין למוד גם
את הצד השני שלה — צד הארץ וכוחה להצמיח

דבקות כזו — באמת-מידה גיאוגרפית רגילה.

אילן: אך כל זה הרי איננו אלא עניין שברגש,
מאוד סובייקטיבי. הרשות לאדם, לעם, להרגיש כך,
אך כלום מתחייב מן ההרגשה הזאת כלשהו מדיני-
מעשי?

* המובאה מדברי ד"ר הרצוג, כאן ולהלן, הן מאוסף
נאומים והרצאות שלו העומד להופיע.

מזה, טיעון זה סתירתו בתוכו. היישוב הערבי ודאי
שלא פסק, ובכן?

בן-ציון: לערביי ארץ ישראל לא היתה מעו-
לם שליטה מדינית בארץ ישראל ולא היתה מעולם
מדינה פלשתינאית שערביי ארץ ישראל מושלים בה.
ארץ ישראל כל-עיקרה לא היתה מעולם מדינה
עצמאית-ריבונית בפני עצמה אלא בשבת ישראל
על אדמתה.

גוריון: אף זה טיעון שאין צידוק מוכח כל-
צורכו. מדינת פולין, למשל, חוסלה במאה השמונה-
עשרה ושטחה נחלק בין שלוש המדינות השכנות.
העם הפולני לא שלט בארצו כמאה וחמישים שנה.
כלום חדלה הארץ להיות ארץ פולין, ארצו של העם
הפולני? לא השליטה המדינית קובעת זהותה של
ארץ, אלא העם היושב בה, היינו, מי הוא עם הארץ
הנידונה. ועובדה היא שערביי ארץ ישראל ראו את
עצמם כעם הארץ הזאת. ואשר לטענה שארץ ישראל
לא היתה מעולם יחידה מדינית עצמאית — סוריה
רואה אותה עד היום כחלק של שטחה.

הימן: האמת היא שכל הטיעונים האלה הם
שלא מגוף הטענה. העם היהודי טוען לזכות בעלות
על ארץ ישראל — זכות-בעלות חלוטה ששום חזקת
כיבוש וחזקת יישוב אין בכוחן להפקיעה או לבטלה.
אילן: זכות היסטורית? כלום יש מקום לטענת
זכות כזו בעולמנו, שנהפך מאז מקדם שלוש-ארבע
פעמים על פיו; לאחר כל הסנחריבים שבאו ובלבלו
את העולם ושינו מפות וגבולות ואומות ולשונות?
אם נמשיך בדרך זו וכל העמים יבואו לתבוע זכות
היסטורית שלהם על ארצם שמלפנים לא שבקת חיים
לשום אומה.

בן-ציון: בוויכוח המפורסם של ד"ר יעקב
הרצוג ז"ל, בהיותו שגריר מדינת ישראל בקנאדה,
עם ההיסטוריון הנודע, ארנולד טוינבי, במונטריאול
בשנת 1961, שאל הלה אותה שאלה: אם הוויקינגים
שבאו לאנגליה לפני אלף שנים יבואו ויטענו לזכותם
באנגליה, או שיבואו האינדיאנים האלגונקווינים,
שגורשו ממונטריאול לפני שלוש מאות שנה, ויגידו:
מונטריאול שלנו! האם נתמודד בהם? האם יש להח-
זיר את לונדון — לוולשים? וד"ר הרצוג, בספרו על
כך בשיחתו עם ריימונד ארון מצרפת, ממשך: אמרתי
לו, אתה יודע כאיש-מדע, שכל כלל יש בו יוצא-מן-
הכלל אחד, יוצא-מן-הכלל נוקב ומנקר-עיניים, ואי
אפשר להחיל על היוצא-מן-הכלל הזה את החל על

וזה המעמיד את הקשר האובייקטיבי-היסטורי המיו-
חד שבין ישראל לארצו.

דורון: נאמר כאן במושג הקודם*, שהתנ"ך
הוא התודעה העצמית של עם ישראל. אפשר להוסיף
ולומר: התנ"ך הוא הגיאוגרפיה הרוחנית של ארץ
ישראל.

הימן: קניין רוחני זה שבה נקנתה ארץ ישראל-
לעם ישראל לא פקע אף לאחר שבטלה ישיבתו בה,
בדרך כלל מכוח גזירות והגבלות של כובשי הארץ.
ולפיכך אין היא נקנית לאחרים בחזקת ישיבה.

גוריון: ברוח הדברים שנאמרו במושג ראשון
צריך לומר: כל חזקת יישוב היא חזקת מקום ואילו
ארץ ישראל נקנתה לעם ישראל קניין זמן — היא
הארץ המשיחית של עם ישראל, עד אחרית הימים.

דורון: בלשון חז"ל: קדושה ראשונה קדשה
לשעתה וקדשה לעתיד לבוא. ובלשונות מאוחרים
יותר, כגון ר' יהודה הלוי: "ולא ייתכן להגיע אל
העניין האלוהי בבלעדי המקום הזה — כל מי שנתבא
לא נתבא כי אם בה או בעבורה. וכן אתה רואה,
כי בחיר אנשי הסגולה, אברהם, אחרי עלותו במדרגות
שלמות והיעשותו ראוי להידבק בעניין האלוהי,
הועבר מארצו אל המקום ההוא אשר בו לבד גיע
לתכלית השלמות". וכגון המהר"ל: "כל חוצה לארץ
מיוחס לחומרי, וארץ ישראל מיוחסת אל השכלי".

הימן: וארץ ישראל השיבה, כביכול, ליחס
מיוחד זה של עם ישראל אליה: היא כאילו סגרה
רחמה בפני זרים. על הכתוב: ושממו עליה אויביכם**,
אומר הרמב"ן: "היא בשורה טובה מבשרת בכל
הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו, וגם זו
ראיה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל היישוב
ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת
מעולם, והיא חרבה כמוה. כי מאז יצאנו ממנה לא
קבלה אומה ולשון, וכלם משתדלים להושיבה ואין
לאל ידם".

דורון: בלשון מהר"ל: "חיות הארץ היא דווקא
כאשר יושבים ישראל עליה".

אילן: אבל כל אלה אינם אלא דברי דרוש
ופלפל. מה עניינם אצל המציאות המוחשית והמוכח-
אבת של עתה וכאן?

דורון: זה לבוש דרושי לעובדות היסטוריות,
ואף עצם הלבוש הזה הוא בגדר עובדה היסטורית —

* ראה מולד חוב' 32. ** ויקרא, כו, לב.

גוריון: יש שסובייקטיביות נהפכת לאובייק-
טיביות, מצב-נפש למצב היסטורי. סובייקטיביות זו,
בלשונך, ניתרגמה בימינו לחיובי המאנדאט והחלטות
ארגון האומות המאוחדות, כלומר ניתרגמה למציאות
מדינית-היסטורית.

אילן: נחזור-נא לנקודת ההתחלה: נאמר כאן
שעם ישראל טוען לזכות-בעלות חלוטה על ארץ
ישראל, ששום חזקת כיבוש ויישוב אין בכוחה להפ-
קיעה. הרי כל מקום חזקה קונה. עם שנתיישב בארץ,
היו אשר היו יושביה הקודמים, לאחר שנתיישב והכה
שורשים בה, הריהו קונה אותה בחזקת יישובו. כך
נקנו מדורות כל הארצות לעמיהן היושבים בהן, כל
זמן שהם יושבים בהן. במה נשתנתה חזקת-בעלות
זו של עם ישראל בארץ-ישראל?

הימן: כל הארצות נקנות בחזקת יישוב בלבד,
מפני שגם יושביהן הקודמים היתה להם בהן רק
חזקת יישוב, וחזקה אחרונה מפקיעה ראשונה. ארץ
ישראל נקנתה לעם ישראל קניין אחר, קניין רוחני.
הוא עשה את הארץ הזאת למה שהיתה ולמה שהיא
עד היום. ועשייה זו אף היא מיוחדת במינה, מיוחדת
ייחוד היסטורי-עובדתי, שונה מכל עשייה מוחשית
שעם עושה בארצו. אף זו תופעה של סובייקטיביות
שנהפכה לאובייקטיביות. אנו קידשנו את הארץ
הזאת.

אילן: הרבה מקומות קדושים בעולם — קדו-
שים למאמינים בקדושתם.

הימן: נכון, אך ראה זה פלא: כל אותם מקו-
מות קדושים נתקדשו בידי שמים. כלומר, האמונה
בקדושתם מניחה כוח עליון שקידש את המקום וחנונו
בסגולות-פלאים של ריפוי הגוף וריפוי הנפש. ודווקא
ארץ-ישראל שבתודעת האומה היהודית כולה בצל
שדי תלוננו, היא הארץ המובטחת מפי אלוהים,
עליה נכרתו כל הבריתות בין אלוהים לעמו, היא
אשר "עניי ה' אליך בה מראשית השנה ועד אחרית
שנה" — דווקא היא קידושה הוא כולו מעשה ידי
אדם, מעשה ידי העם היהודי. הוא, בנביאיו ובסופריה,
קידש אותה, עשאה ערש דתות-הייחוד הגדולות
וקידשה בכך על מאמיני הדתות האלה. בלשון אחר:
קדושתם של כל אותם מקומות קדושים היא אמונה,
קד-שתה של ארץ-ישראל היא היסטוריה. זה המבדיל
את הקדושה שנתקדשה ארץ ישראל ביהדות, בנצרות,
וגם באסלאם, מכל שאר מקומות קדושים שבעולם.

דורון: צמידות זו של חשבון-עולמנו לחשבו-נות-עולם של אומות-העולם הגיעה לשיאה המאיים בוו הקרויה בפינו "שואה", כאילו היתה אסון טבעי, בהשמדת רוב בניין ורוב בניין של יהדות אירופה, שיעה מיליונים — או לנו שריבוא-ריבואות נפשות-חיות-יחידות, עתירות-חיים ועתיקות-חיים מדורות, שכל אחת מהן הוטעמה ריבוא ריבואות טעמי-מיתה עד שהוכחדה, מתמצות בשתיים מלים. ואין לשכוח, הכוונה והתוכנית היו להכחדת עם ישראל כולו, ללא שיור. אם לא הוגשם "הפתרון הסופי" עד תומו, הרי זו משום שכוחות אחרים, לא שלנו ולא לנו, התערבו בדבר מתוך חשבונות שלהם. ואף סעיף אחד בחש-בונות אלה לא נסב עלינו ועל גורלנו באותו מאבק. אפשר לומר: בכך נסתיימה שותפות זו של חשבוננו וחשבון העולם, חשבון עם נדוד-מולדת עם עולם מיושב כולו עמי-מולדת. כלומר, דווקא על-ידי שיבת ציון שלנו אנו מבקשים לנתק את חשבוננו מן המגע-החיכוך התמידי שציין אותו עד כה, ולפתוח שותפות-חשבון חדשה עם העולם, שותפות מתוך שוויון-מולדת.

אילן: דומה שצמידות זו שאתה מדבר עליה מתרכזת בעיקר בעולם הנצרות, לא בעולם האסלאם. **דורון:** גם עולם האסלאם אינו מחוץ לחשבו-ננו עם העולם. בעיצומו של "תור הזהב" כתב ר' יהודה הלוי את "ספר הטענה והראיה להגנה על האמונה הנשפלת", הוא ספר הכוזרי, והרמב"ם באי-גרת תימן כתב: "ואתם אחינו, ידוע לכם שהב"ה הפילנו במהמורות עונותינו בתוך אומה זו שהיא אומת ישמעאל שרעתם חזקה עלינו, והמתחכמים להרע לנו ולמאוס אותנו וכו' ושלא תעמוד לעולם על ישראל אומה יותר אויבת ממנה ולא אומה שהרעה לנו בתכלית הרעה לדלדל אותנו ולהקטין אותנו ולמאוס אותנו — כמותם, שאפילו דוד ע"ה כשראת ברוח הקדש כל הצרות העתידות לישראל, התחיל לצעוק ולקונן בלשון האומה מרעת בני ישמ-עאל ואמר: אויה לי כי גרתי משר, שכנתי עם אהלי קדר". ועוד שם: "חרדו לבותינו ונבוכו רעינינו וחלשו כחותינו לצרות השמד העצומות אשר נגזר עלינו בשתי קצות העולם, מזרח ומערב (הימים ימי מסעיה-הצלב), ויהיו ישראל בתור, אלה מזה ואלה מזה".

הימן: יש להצביע על פן נוסף ביחסנו לארץ-ישראל, שמקשר אותה בחשבון-עולם במובן הנעלה

עובדת היחס של העם לארצו, יחס של בעלות שאין הזמן יכול לו.

בן-ציון: ולא רק עובדת יחסנו אנו לארץ ישראל. ד"ר יעקב הרצוג מביא מפי ג'ון פוסטר דאלס, שר-החוץ של ארצות-הברית בימי איזנהואר, שאמר: "מה אעשה, לישראל שגרירות אחת בעיר הזאת מתוך מאה שגרירות, אבל אינני יכול להתייחס אליה כאל אחת המדינות. אם אני עושה כך, אני עושה פלסטר את כל המורשה היהודית-נוצרית שעליה בנויה כל הארץ הזאת. בלעדיה אין אמריקה". ומסופר שהקברניט של אפולו 10, כששאלו הכומר שלו באמצעות הרדיו, בעוד הוא מרחף מסביב לירח, אילו מזמורי תהלים הוא רוצה שיקראו באותו יום א' בכנסייה שלו בטכסאס, מנה לו כמה מזמורים המספרים בבריאת העולם, וזה דבר המובן, אבל הוסיף גם את המזמור קכ"ב, המזמור על ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו. וד"ר הרצוג, המספר על כך, מוסיף: "מדוע עלה מזמור זה על דעתו כשהוא מרחף מסביב לירח? התשובה, דומני, פשוטה היא. בהימצאו במקום שנמצא ניתק מנקודת מעגנו, ובאותו רגע שניסה להגדיר רגשותיו, לזהות את עצמו, ביקש מקום של ממש, מקום בארץ, שעם זה הוא נישא ונאצל ברוח אין-סוף, כדי להיעגן בו — ונזכר בירושלים".

אילן: בכל זאת נדמה לי, שאנו עושים את חשבון-עולמנו, חשבון ההיסטוריה שלנו, כאילו בחלל ריק, כביכול חשבון-עולם בלא עולם. העולם שבמצי-אות מלא אומות ומלא חשבונות, אומה אומה וחש-בונה. היש צידוק לחשבון ייחודי זה, שאינו רואה אלא את עצמו?

גוריון: חשבון ייחודי? דומה אין לך חשבון-עם שהתנהל כמוהו, תמיד מאז מקדם ועד הגה, בתוך-תוכו של עולם, מעורה ומעורב בכל המתרחש בו, מאז משא בבל ומשא מואב ומשא דמשק ומשא מצרים ומשא דומה ומשא בערב ומשא צור ומשא נגוה ומשא בארץ חדרך, דרך כל המסות והנוראות שעלו בחלקנו בכל הארצות הרבות שבהן עברנו בדרכנו ההיסטורית מאז ועד היום. חשבוננו זה נצרף במצרפות אש וברזל של כל התמורות שנתחוללו בעולם. שיבת-ציון שלנו היא בעצם "חש-בון" שאנו מגישים לעולם. העולם התיישב לו בהר-חבה, אומה אומה בארצה. רק לנו לא היה חלק בהרחבה זו.

עלמא, שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח** —

גוריון: שני אלפים תורה מסתיימים בזמן חתימת המשנה, הלא כן?

דורון: לערך. וקשה להתאפק מלחשוב: אילו מסרו דורות העבר את נפשם על "ימות המשיח", כשם שמסרו נפשם על תורה, היינו נגאלין זה כבר ולא היינו מגיעים לזוועות חבלו של אנטי-משיח בדורנו.

בן-ציון: ראוי להזכיר בהקשר זה סיפור של פישל שניאורסון ז"ל, זה מחברם של הסיפורים הנפלאים "חיים גראוויצר", "קורוחוד" ואחרים, שנשכח מלב. הסיפור הוא על ר' מאיר יחיאל מאוסטרובצה, מן המופלאים באדמו"רי פולין ומגדולי למדניה בתקופתנו, שכידוע צם כל ימיו, עשרות בשנים, טועם משהו בלילות וצם בימים, אפילו בשבתות, מפני שתעניות-חלום היו ותענית חלום דוחה מצוות עונג שבת. משאירע מה שאירע באירופה הבינו חסידיו, שאותם חלומות רעים שראה, וכדי לפותרם לטובה התענה, היו חלומות על השואה המתרגשת לבוא על עם ישראל. בסיפור מתואר הרבי סמוך לפטירתו, כשהוא שוכב במיטתו מוקף חסידיו המזועזעים, והוא לוחש לעצמו: הבעש"ט ניסה לעלות לארץ-ישראל, ומן השמים עיכבוהו; הגאון מווילנה ביקש לעלות לארץ-ישראל, ומן השמים עיכבוהו. מה שייך: עיכבו? בו? הקדוש-ברוך-הוא גוזר וצדיק מבטל. ואילו נתעקשו ועלו, הרי היו עולים אחריהם אלפים ורבבות, והם ניצלים מן החורבן. — זה קטרוג קשה כלפי דורות האבות, רחוקים וקרובים כאחד.

הימן: לא לנו לשפוט את אבותינו. באמונתם חיו ועל אמונתם הורגו. אנו אין לנו אלא לתרגם את אמונתם לשפת חיינו. יותר נכון: אנו בעצם, בהווייתנו ובעשייתנו, תרגום אמונת כל הדורות לשפת חיינו. כי אמונה זו משורש העצמיות היהודית ינקה, ואנו כולנו, היום ומחר, נצר יפרח משורש זה. אילן: שוב הפלגנו לפני-ולפנים של חשבון-עולמנו. הגיעה השעה שנחזור ונציץ החוצה, על סביבותינו. ערביי ארץ ישראל — מה יהא עליהם ועל חשבונם שלהם? כלום אין העם הפלשתיני זכאי להגדרת עצמית, שנתקבלה בימינו כזכותו של כל עם?

ביותר. שיבת ציון נתקשרה בתודעה היהודית בביאת המשיח. קשר הדוק זה של ארץ-ישראל ברעיון המשיחי, אחיזתו בנפש היהודית אפשר חזקה היתה מכל קשרי קשריו של היהודי ביהדותו. שיבת עם ישראל לארץ-ישראל נצטיירה בתודעת האומה כיסוד ראשון בתיקון העולם ובגאולת האנושות. שום ארץ לא נתקשרה לשום עם קשר משיחי כזה.

אילן: דומני שמשוררי פולין והוגיה ראו את עצמם בשיעבודו כ"משיח העמים".

בן-ציון: זו משיחיות נוצרית מובהקת, שעיקרה המשיח הנצלב — פולין הצלובה.

אילן: מכל מקום, שיבת ציון שלנו עכשיו היא בעיקרה חילונית, ואפשר אפילו לומר שהיא בגדר מרידה באותו קשר משיחי של עם-וארץ שפעם בנפשות במשך דורות.

הימן: הרבה משיחים עמדו לישראל באותם הדורות וכולם נחשבו ונתפנו משיחי-שקר, ייתכן שעצם בואם הפכם לשקר. אבל המשיחיות היא אמת, האמת הגדולה, הנעלה של האנושות. אין אמת למעלה ממנה, והיא מתגלה-מתגלמת בכל מעשה בונה-עתידי, בכל גילוי של חרף-נפש וחרף-רצון המכוונים את היד הבונה, הגואלת, החוצבת ממחצבות הפרט וההווה אבנים לבניין הכלל והעתידי.

גוריון: רצוני להביע פליאה: הקשר המשיחי הזה לארץ-ישראל עובדה היסטורית היא. העם היהודי בכל תפוצותיו נכסף לארץ ישראל וראה בשיבתו אליה התגשמות כל מאווייו המשיחיים. אך גם זו עובדה היסטורית: היהודים נדדו על פני כל הארצות ואיי הים שבעולם, נדדו בהמונים, ובכל מקום בואם השרישו והפעילו כל כשרונותיהם לבנות ולהיבנות בו. רק לארץ-ישראל לא הגיעו, בלתי אם מעטים, ואף אלה לא על-מנת לבנות ולהיבנות, על אף הזדמנויות שהיו והוחמצו, על אף קריאתם ועידודם של גדולי הדורות.

דורון: אכן, עצם הכמיהה המשיחית לארץ-ישראל נתלוותה הגבלות וצמצומים בדמות איסורים שונים, כגון איסור דחיקת הקץ ואיסור "עלייה בחור-מה"*. נאמר: תנא דבי אליהו, ששת אלפים שנה הוי

* ג' שבעות השביע הקב"ה את ישראל, אחת שלא יעלו בחומה וכו', ופירש"י: יחד ביד חזקה, כתובות קיא ע"א.

** סנהדרין צו ע"ב.

כל שטחה של "פלשתינה (א"י)", ממערב וממזרח לירדן. מטעמים וחשבונות שלה החליטה בריטניה לקרוע את עבר-הירדן משטח המאנדאט ולמוסרו לבית החאשמית, והללו החליטו לשנות את שם השטח שלהם, שהוא חלק של "פלשתינה (א"י)" ל"עבר-הירדן" ואחר-כך ל"ירדן". מכיוון שכך, ומכיוון שכך בלבד, שוב אין זו מדינה פלשתינאית, והפלשתינאים שבארץ-ישראל זקוקים למדינה משלהם. בעינינו ראינו, כיצד שינוי שם גיאוגרפי בורא "אומה" חדשה התובעת מדינה וריבונות לעצמה.

גוריון: אין לשכוח גם זאת: העצמאות והריבונות של המדינות הערביות הסובבות אותנו הוגשו להם על טס-כסף בידי מעצמות-הברית במלחמת-העולם הראשונה, מבלי שתושביתן נקפו באצבע קטנה כדי להשיגן. צבאות מערב-אירופה ואמריקה — ובתוכם הרבה יהודים — שפכו דמם על שיחרורו של האיזור ומסירתו לתושביו הערביים.

אילן: אומה או לא אומה, ערביי ארץ ישראל, יהיה אשר יהיה כינוים הקיבוצי, בעלי זכות הם, זכות טבעית, להיות אדונים לגורלם.

גוריון: אין לך כמעט אומה בעולם שאין אחוז אחד, לפחות, מבניה יושב בחוץ לארץ מכורתה, כמיעוט בתוך רוב לא לו.

אילן: היהודים, שהיו אלפיים שנה מיעוט בכל מקום, דין שיגלו יתר רגישות להרגשות המצוקה והסבל של מיעוט בתוך רוב לא לו.

גוריון: התשובה לטענתך היא בשתי המלים שהשתמשת בהן: בכל מקום. שער בנפשו מציאות דמיונית כזו: היהודים בפולין מיעוט היו, אלא ה-מדינות השכנות לפולין, רוסיה וגרמניה ואוסטריה מדינות של יהודים הן, יהודים מאכלסים אותן, יהודים מושלים בהן. כלום היה אז מצבם של יהודי פולין בלתי-נסבל כפי שהיה? עצם הקיום הרצונני הריבוני מעבר לגבול נוטל מהרגשת הנחיתות והכפיה פות של בן המיעוט; עצם אפשרות הבחירה בין חיי רוב מעבר לגבול לחיי מיעוט בתוך הגבול מקהה את תחושת החולשה והרתיעה של היות-במיעוט. ודאי וודאי שצריך להתייחס לכך, להיות-במיעוט זו, בכל הרגישות האנושית, להשתדל בכל לב להקילה להמ-תיקה — ולכבדה.

אילן: כלום נאמר לערביי ארץ ישראל מה שאמר נאפוליון ליהודי צרפת: ליהודי כפרט כל הזכויות, ליהודי ככלל אין שום זכויות?

בן-ציון: אחרי פירסום הצהרת באלפור, בגובה לדברי הביקורת של לורד רותרמר, שטען אף הוא טענת הגדרה עצמית לערבים, ענה באלפור ואמר: ידעתי יפה את מספר הערבים בארץ-ישראל בעת שהצעתי את ההצהרה. ואני מקבל את עקרון ההגדרה העצמית לכל הארצות שבעולם בכלל ושבר-מזרח התיכון בפרט, אך אינני יכול לקבלו לגבי ארץ-ישראל, מפני שארץ-ישראל יחידה ומיוחדת היא וכל יהודי בעולם יש לו חלק בה. ואם אני נוטל את יהודי כל העולם, הרי הם עולים במספרם על הערבים המצויים בה כעת. ומעשה שהיה, מספר ד"ר הרצוג, במשלחת של נציגי יהדות אמריקה, ובהם מתנגדי הציונות לפנים, שניצבה לפני המזכיר לענ-ייני-חוץ של ארצות-הברית לדון עמו בעניין הנוגע לירושלים. בעומדם לפרוש קם אחד מהם ואמר: עלינו להיות גלויי-לב. דיברנו עד עתה כאזרחי אמריקה, אך קודם שאנו יוצאים מלפניך חובה עלינו לומר לך, כי בכל הנוגע לירושלים כולנו אזרחי ירושלים. וד"ר הרצוג מעיר: כלשון הזה ממש אמרה מלאכות יהודית מאלכסנדריה אל קאליגולא קיסר רומא לפני אלף ותשע מאות שנה.

הימן: אכן, ירושלים — הכתר לראש ההיסטוריה היהודית, וכל יהודי שיש לו חלק בהיסטוריה היהודית אזרח הוא בה וכתרה חופף עליו.

אילן: בכל זאת, כלום ניתן לשלול מציאותו של עם פלשתינאי, והוא חי וקיים לפנינו בכל המונו ושאונו?

גוריון: אני כופר לא רק במציאותה של אומה פלשתינאית, אלא גם במציאותה של אומה סורית ואומה עיראקית ואומה סעודית ואומה מצרית ואומה לובית ואומה אלג'ירית ואומה מארוקאית, ואולי אומה כוויתית וכו' וכו' — ואפשר נכון יותר לומר: אומה אסאדית ואומה סאדאית ואומה קאדאפית ואומה בומדיאנית וכו'. יש אומה ערבית אחת, בעלת דת אחת, לשון אחת, אורח-חיים אחד ועבר משותף, ולאומה האחת הזאת עשרים מדינות ויותר. הערבים אוזחים את החבל בשני ראשיו: רוצים — מדברים על האומה הערבייה המשתרעת מן המפרץ הפרסי עד האוקיינוס האטלנטי; רוצים — כל יישוב, כל אי הוא "אומה" התובעת ריבונות לעצמה.

בן-ציון: דוגמה בולטת לכך היא המדינה הקרובה אלינו במקום ובזמן: ירדן. כידוע הקיף המאנדאט שניתן לבריטניה מטעם חבר-הלאומים את

דורון: הרמב"ם באחת מאגרותיו קובל: "וזו היא שאיבדה מלכותנו והחריבה היכלנו והגיעתנו עד הלום, שאבותינו חטאו ואינם וכו' ולא נתעסקו בלמידת מלחמה ולא בכיבוש ארצות". ומעניין שהוא תולה הזנחה זו באמונות-ההבל של הדורות ההם, "לפי שמצאו ספרים רבים באלה הדברים של דברי החוזים בכוכבים, שדברים אלה הם עיקר עבודה זרה וכו' טעו ונהו אחריהן". האמונה האסורה בכוחם של כוכבים ומזלות היא שגרמה לכך, אמונת-הייחוד הנבואית לא הפריעה אפוא, לדעתו, אדרבה, היא דורשת את הגבורה, מחייבת את הפעילות המאוזרת-כות. שהרי היא לא מבטיחה, אלא מטילה על האדם חובת תיקון העולם וגאולת האדם.

בן-ציון: כבר בספר שופטים, בקדם-קדמת האומה, נאמר: "ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות במ את ישראל, את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען, רק למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מל-חמה רק אשר לפנים לא ידעום". ההסתיוגות מן הכוח, או הזלזול בו, הם אפוא מתכונת העם היהודי מאז מקדם.

הימן: אומה זו, שכל ימיה רק נתנה ולא לקחה, אפשר משום כך לא נתנה דעתה על חיל וכוה. רק לליקה צריך כוח, לא לנתינה. ואכן, דעות ואמונות שלה פשוטו הרחק-הרחק מעבר לגבולותיה, אימפריות של רוח נוסדו מכוחה, והיא עצמה הסתפקה בפיסת-ארץ שלה, מבלי לנסות להרחיב גבולה.

גוריון: אבל הפעם שונה יחסנו לעניין הכוח. קדמה לתקומת ישראל השואה, שבה נתמצה חוסר-הכוח היהודי עד תום, עד תהום, בימי מלחמת-העצמאות כתב ג. שופמן באחת מ"שורותיו": רואים אתם את החייל היהודי כשהוא מכוון רובהו מול ה-אויב—מול כל אויבי ישראל בכל הדורות הוא מכוונו. ששת מיליוני קרבנות השואה ציוו לנו את הכוח, הטילו עלינו לתקן מה שפגמו אבותינו בספירת הכוח.

הימן: מוטב שנחשוב במושגים של סינתיזה, ולא לשכות ששורש הכוח היהודי, יותר משל יתר העמים, הוא בישרות החיים, בכשרות החיים, שתווג בתוכה—נקווה—את התנופה המוסרית-העולמית של בית ראשון ואת שלטון-הצנע המוסרי של בית שני.

אילן: כלום אין תקווה זו בגדר מזמור-שיר

בן-ציון: לא זו השואה נכונה, אם באים אנו לערוך השואות, יש לעורכן כנגד הדרישות שדרשו היהודים לעצמם במדינות שקמו אחרי מלחמת-העולם הראשונה במזרח-אירופה: הם דרשו, כידוע, "אוטו-נומיה לאומית-אישית". "אוטונומיה" זו נדרשת בתחומי הדת והתרבות, הלשון והחינוך. דרישות אלה לא נתמלאו מעולם, כידוע. למיעוט הערבי בישראל ניתנת אוטונומיה לאומית כזו ויותר ממנה, שהיא כוללת גם שלטון-עצמי מקומי.

הימן: נזכר כאן חורבן יהדות אירופה, ונראה לי שפן אחד של חורבן זה לא ניתנה עליו הדעת, על כל פנים לא במידה ובהדגשה הדרושה, והיא דרושה גם להצרת הנושא הנידון כאן. במזרח-אירופה ישב עם יהודי, לא מספר כזה וכזה של יהודים. היהודי הפולני, למשל, בתוך עמו ישב, בכל תחושת השייכות והחמימות שמעניקה לאדם ישיבה זו בתוך ביתו-עמו. באמריקה, למשל, יושבים מיליוני יהודים, אך לא עם יהודי. העם היהודי, אפשר לומר, עלה לארץ-ישראל אחרי חורבן יהדות אירופה. וזאת לדעת: אין יהודי יכול להיות יהודי בלא עם יהודי. אף משה רבנו לא יכול, וטען: ואם אין, מחני נא מספרך—בלי עם יהודי אין אף הוא יכול להיות יהודי. כל הדיונים שלנו על היחס בין המדינה לתפוצות, בין המרכז להיקף, העיקר, נראה לי, חסר מהם. כי היחס הוא בין הוויית-עם ובין יחידים-עם שרק מכוחה הם יכולים להיות אשר הם; רק מכוח הוויית-העם היהודית בארץ ישראל יכול יהודי באשר הוא להיות יהודי. דומני שיהודים פשוטים בתפוצות חשים בכך יותר ממנהיגיהם והוגיהם. וגם כשאנו מדברים על זכויות רוב ומיעוט, ריבונות ועצמאות, אל לשכות, שמדינת ישראל היא המקום האחד והיחיד בעולם שבו קיימת, בו אפשרית הוויית העם היהודי.

בן-ציון: חזרנו אפוא לחשבונונו אנו, חשבון-עולם שלנו. נמשיך-נא בחשבון-נפש שלנו, נשאל את עצמנו: האם לעולם נצטרך להקדים לספר החיים שלנו תשובה, או תשובות, לטענת ר' יצחק, לערעור-רים על עצם זכותנו בארץ הזאת?

גוריון: אני מאמין, כי עלינו, עלינו עתה, ניטל לתת תשובה ניצחת לשאלה זו. זה לא רק צו ההווה והעתיד, אלא גם צו העבר, לתקן מה שפגמו בעבר—הזלזול בכוח.

אילן: כלום זלזול היה כאן, או פשוט חוסר כוח?

של ר' מאיר שמחה מדווינסק, בעל "אור שמח". היחיד היהודי, אומר ר' מאיר שמחה, גדון ונענש על עבירות שבין אדם למקום ושבין אדם לחבירו, ואילו כלל הציבור היהודי גדון ונענש רק על עבירות שבין אדם לחבירו, על עבירות סוציאליות בלשוננו. דעה מפתיעה זו מפורשת במדרש * : "תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה במ"ט פנים טמא ובמ"ט פנים טהור וכו', ואחרי כל השבת הזה יוצאין למלחמה ונופלין, על ידי שהיה בהן דילטורין וכו'. אבל דורו של אחאב כולו עובדי עבודה זרה היו, ועל ידי שלא היה בהן דילטורין יוצאין למלחמה ונוצחין".

הימן : אכן, זו הציונות לנו ולבנינו, זו ארץ ישראל לנו ולבנינו, זו זכותנו בה וחובתנו בה, ושתי-הן נוקבות ויורדות עד השיתין של הווייתנו היהודית.

* במדבר רבה יט, ב.

לעתיד לבוא ? כלום יש בנו הרצון והיכולת להביא לידי קיומה ?

הימן : הכוח הוא קיבוצי, בו הכלל בולע לתו-כו את הפרט ובכך הוא בונה ומחזק את עצמו. בתחום החיים הטובים והישרים הפרט, היחיד הוא הבונה, וישרות כלל החיים הקיבוציים אינה אלא סך-הכול המצטרף מכל מעשה טוב, מכל הנהגה ישרה של הפרט. ישרות החיים היא "חובת גברא", חובת כל פרט לעצמו, חובתו היהודית, הציונית לו ולצאצאיו בימיו ואחרי ימיו, ורק בקיומה ימצא אושרו ויבטיח אושרם. אין אושר יהודי אחר בעולם זולתו. ישרות החיים היא המקור הכפול : לכוח כלפי חוץ ולאוושר כלפי פנים. ואנו רוצים באושר יהודי זה, אף בשעה שאין אנו מודעים זאת, אף בשעה שיצרי רגע טורפים עלינו את רצוננו האמיתי, החיוני-באמת. והבא ליטהר, הובטח לנו, מסייעין אותו.

דורון : ראוי להביא כאן מאמר מופלא שמביא ר' חיים צימרמן באחד ממאמריו ב"הצופה" משמו

ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה :
ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה :

והקב"ה השיבו כי איננו שואל עוד ממנו שום זכות, כי קיום הבטחתו אינו תלוי בשום תנאי, אך הוא תלוי בקץ הנגזר, כי צריך שיעברו עוד ת' שנה. — ואמנם הברית שכרת עמו לא היתה כדי שיאמין אברהם, כי כבר היה מאמין בה', אבל לפי שהיה העניין לעתים רחוקות, רצה ה' שיהיה לב הדורות הבאים סמוך ובלתי מפקפק בדבר, כדי שבמשך ת' שנה לא יתערבו בגויים, וכן היה שהברית הזאת אשר כרת עמו גרשמה בלב כל צאצאי אברהם יצחק ויעקב והאמינו בכל הדורות ההם להבטחת ה' . . .

(פרשת לך לך, פירוש שד"ל)